

Újabb közelítések a filozófiai hermeneutikához

„Szót érteni egymással”. *Hermeneutika, tudományok, dialógus.*

Szerkesztették Fehér M. István, Lengyel Zsuzsanna Mariann, Nyíró Miklós, Olay Csaba.

L'Harmattan Kiadó – MTA–ELTE Hermeneutika Kutatócsoport, Bp. 2013. 459 old.

A kötet az MTA–ELTE Hermeneutika Kutatócsoport kezdeményezésére 2012 májusában „Szót érteni egymással” – *Hermeneutika, tudományok, interkulturalitás* címmel Budapesten megrendezett konferencia tanulmányokká fejlesztett előadásait tartalmazza, és egyúttal – több, előzetesen közreadott közös tanulmánykötet folytatásaként – a kutatócsoport újabb eredményeinek a foglalatát képviseli.

MTA–ELTE Hermeneutika Kutatócsoport szoros együttműködésben az ELTE Filozófiai Doktori Iskolájának Hermeneutika tanulmányi programjával azokra az elméleti és gyakorlati filozófiai kihívásokra keres választ, amelyek az utóbbi évtizedekben a filozófiai hermeneutika fokozódó térnyerésével és konkretizálódó alkalmazási lehetőségeivel kapcsolatosan merültek fel nemcsak az európai filozófiában szűkebb értelemben, hanem a szellemi életnek a tudományos kutatásokat, művészi és vallási tapasztalatokat felölelő tágabb kontextusában is. A Hermeneutika kutatási és tanulmányi program egyaránt kiterjed a hermeneutikai probléma történeti szempontból való áttekintésére, a hermeneutikai gondolkörnek a különböző filozófiai és szaktudományos diszciplínák számára való relevanciájára, valamint a hermeneutika kortárs önreflexiójára. A hermeneutikai kutatások programszerű keretekbe illesztése hiányt pótol: ugyanis sem önálló kutatási területként az MTA Filozófiai Kutatóintézetében, sem önálló szervezeti egységként az egyetemi tanszékek sorában a hermeneutika jelenleg még nincs képviselve. A kutatócsoport belső szervezettsége viszont kiváló munkafeltételeket teremt nemcsak az egyéni

kutatások elvégzéséhez, hanem olyan rendszeres tudományos ülések megtartásához is, amelyeken a közösségben megvitathatókká válnak a tagok kutatási beszámolói és az ezekből születő előadások, tanulmányok, s a csoporthoz szorosan nem tartozó kutatók, szakértők vendégül látása pedig a szakmai horizont interdiszciplináris és interkulturális irányokban való kiterjesztését is lehetővé teszi.

Mindezek a jelen kötet anyagában és szerzői gárdájának összetételében is tükröződnek. A kötet írásait a szerkesztők – a jelezett kutatási irányok által is betájoltnak – három nagy tematikus tömbbe szervezték.

A *Hermeneutika – szót értés – nyelviség* címet viselő első tematikus tömb tanulmányai a gadameri hermeneutika alapfogalmainak kidolgozására, elmélyítésére, továbbgondolására összpontosítanak. Az itt helyet kapó írások gondolatmenetei olyan hermeneutikai kulcsfogalmak köré szerveződnek, mint a megértés, megértetés, szót értés, jóindulat, gyanú, hermeneutikai dialógus, létgyarapodás, közös nyelv, fordítás. A vizsgálódások a gadameri hermeneutikai problémák kreatív továbbfejlesztésére, pontosítására, árnyalására és kontextuális körüljárására irányulnak. Ehhez nagymértékben hozzásegít a kevésbé ismert gadameri szövegek és szöveghegyek bevonása az értelmezési folyamatba, a gadameri életművön és gondolatrendszeren belüli újabb összefüggések feltárása, belülről való kifejtése és konkrét példákon keresztül értelmező megvilágítása. A felvetett kérdések és a válaszkeresések folytán mozgósított, kifejtett érvek, érvrendszerek, példalózások két fontos problémakörbe illeszkednek. Az egyik a megértés „megértésére” irányuló,

a nyelviség, a beszélgetés, a dialogicitás és a vita tapasztalatai irányából közelítő produktív erőfeszítéseket gyűjti egybe a „szót értés” kérdéskörének a megértetés és a megértés mint „másként értés” vonatkozásában való újragondolása, hermeneutikai lehetőségfeltételeinek kiterjesztése tekintetében. A másik a vita mint hermeneutikai szituáció struktúramozzanatainak a kibontása kapcsán a megértés, a nyelvhasználat, a vitában és a dialógusban való részvétel körüli alkalmazott filozófiai kutatási irányokat vázolja fel, élethelyzetek, egzisztenciális problémák, morális attitűdök és felelőségek hermeneutikai szempontú vizsgálatát helyezi előtérbe a jóindulat és a gyanú hermeneutikájának a szembeállítására a kérdéseket, a hermeneutikai jóindulat feltételeinek körvonalazása, kockázatainak, határ- és csapdahelyzetinek a felmutatása révén. Mindkét problémakör aktivizálása arra szolgál, hogy kimozdítsa a gadameri filozófiai hermeneutikához való viszonyulást a rutinos megközelítésmódokból, úgy, hogy a felvetett kérdések az olvasót se hagyják érintetlenül, hanem tevékeny belegondolásra és állásfoglalásra bírják. Az erőteljes applikatív indíttatások és visszahatások a gadameri filozófiai hermeneutikának mint gyakorlati filozófiának a megértéséhez és elfogadásához is közelebb visznek.

Az első tematikai tömböt a Hermeneutikai Kutatócsoport szakmai vezetőjének, Fehér M. István professzornak *Szót érteni egymással. Jegyzetek a Gadamer–Derrida-vitához* című terjedelmes tanulmánya nyitja meg, problémafelvetései során kijelölve a fentebb vázolt meghatározó témaköröket. A megértetés problémájának a bevonásával a szót értés tágabb hermeneutikai problémakörébe és a megértés határainak a hermeneutikai vita-szituáció felőli megvonása mentén – Kant antinómiatánának vitaetikai megfontolásait és hermeneutikai tanulságait is bevonva a diskurzusbba, majd több jelentős 20. századi filozófiai vitára is kitérve, mint a pozitívizmus-vita, Cassirer és Heidegger davosi vitája – a szerző azt vizsgálja meg, hogy mennyiben voltak adva és miként érvényesültek a szót értés lehetőségfeltételei

Gadamer és Derrida 1981-ben a párizsi Goethe Intézetben sorra került vitájában. Fehér a kuhni paradigma-koncepciót alapul véve annak a kérdésnek a vizsgálatára is kitér, hogy eltérő szemléleti kereteket és beállítódásokat felvállaló filozófiák miként képesek egymással egyáltalán kommunikálni, mennyiben adottak ilyen esetben a szót értés feltételei, illetve ezeknek milyen, a paradigmatiság különbségekből adódó korlátozottságaival, behatároltságaival kell számolnunk. Fehér a derridai dekonstruktív gyanúval szemben a szót értésnek, a megértésre való nyitottságnak a hermeneutikai jóindulatban rejlő gyakorlati lehetőségeit emeli ki, részletesen kitérve a jóindulat hermeneutikájában rejlő „gyengeségekre” is, az önnön lényegének megőrzésére törekvő és ugyanakkor a másik más-sága iránti tisztelettel bíró megértő hatalmi kiszolgáltatottságának a veszélyeire, a hermeneutikának a következetesen gyakorolt jóindulat folytán viselt „keresztjére”.

A Fehér M. István által felvázolt problémakörök lényeges mozzanatait mintegy felhangosítják, felerősítik a soron következő tanulmányok, amelyekben elmélyített kidolgozásra kerül a gadameri filozófiai hermeneutika egy-egy alapkategóriája. Bauer Lilla *Hermeneutikai jóindulat – dekonstruktív gyanú – a jóindulat keltette gyanú* című tanulmányában továbbbűzi a hermeneutikai jóindulat–dekonstruktív gyanú sajátos és vitára ingerlő szembeállításához kapcsolódó gondolatmenetet, kitérve a jóindulat „gyengesége” körüli értelmezések körét a jóindulat keltette gyanú tapasztalati szituációira. Nyíró Miklós *Hermeneutika, szellemtudományok, dialógus. Az Igazság és módszer tematikus hangsúlyai Gadamer 1931-es habilitációs írása fényében* című írásában számba veszi a Gadamer fiatalkori habilitációs dolgozatában megelőlegezett és később kidolgozott hermeneutikai témákat, illetve tematikus hangsúlyokat, különös tekintettel a beszélés-beszélgetés válfajaira, a dialógus és a dialektika összefüggéseire, a történetiség és a spekulativitás mozzanataira. Bognár László írása (*A létgyarapodás metafizikája az Igazság és módszerben*) a létgyarapodás

fogalmának hermeneutikai értelmét tisztázza, kiemelve e tekintetben a szubsztanciametafizikával szemben egy másik hagyomány – a nyelv mint megértett lét – álláspontjának megkerülhetetlenségét. Kiss Andrea Laura tanulmánya (*A közös nyelv keresése*) a párbeszéd folyamatában érvényre jutott, a szótértés médiumának tekintett nyelv, mint *közös nyelv* s az ebben megvalósuló közösségalkotás vizsgálatával foglalkozik. Lengyel Zsuzsanna Mariann dolgozatában (*A „fordítás” mint hermeneutikai feladat*) a *fordítás* hermeneutikai problémája kerül előtérbe, az egymással való szót értés megzavart vagy megnehezített helyzeteként tekintve a fordítást, amelyben – éppen ezért – a leginkább tudatosulnak azok a feltételek, amelyeknek minden megértés alá van vetve. Végül Kelemen János írása (*„Szóból ért az ember”*) veszi számba a nyelvnek a megértés folyamatában betöltött elsődlegességével kapcsolatos érveket, kiemelve, hogy a mindenkor megértés alapesete a szóbeli közlés megértése, és a képi kifejezésből vett példák elemzésével támasztva alá a képi és szóbeli kifejezés viszonyának aszimmetriáját.

A kötetbe foglalt tanulmányok második tematikus tömbje a *Közelítések – hermeneutikai fenomenológia* címet viseli. Amint ez a cím is jelzi, olyan írások kapnak itt helyet, amelyek a (gadameri) hermeneutikának a husserli fenomenológiához való viszonyát, majd a fenomenológia heideggeri átértelmezésében – a *hermeneutikai fenomenológia* kimunkálásában – játszott szerepét tárgyalják, a ricoeuri nyelvfelfogást is bevonva a vizsgáldások körébe. A hermeneutikai beállítódás egzisztenciális és ontológiai megalapozhatóságának a feltételei, a lét és a megértés egymáshoz tartozásának elgondolási lehetőségei kerülnek itt tárgyalásra, kidomborítva a gadameri filozófiai hermeneutikának azokat a vitafelületeit, amelyek kontextusában a husserli fenomenológiából, a heideggeri fundamentális ontológiából, a ricoeuri metaforaelméletből merített inspirációk és provokációk úgy szolgálgják a filozófiai hermeneutika továbbfejlesztését, hogy egyúttal a lényeges problémafelvetései mentén kritikai önreflexióra is készítetik.

Varga Péter András *Hermeneutika és fenomenológia* című tanulmányában a gadameri hermeneutika és a husserli fenomenológia viszonyának az újragondolását kísérli meg. Meglátása szerint a husserli fenomenológia a „negatív elrugaszkodási pont” (176) szerepét kapta Heideggernél, de főleg Gadamernél, mivel – az *Igazság és módszerben* érvényesített gadameri beállítás szerint – tudatfilozófiai álláspontból próbálta levezetni a történelmi világ konstitúcióját. A Husserl-kutatás újabb eredményeit és az általuk hozott szemléleti változásokat figyelembe véve Varga úgy véli, hogy a hatvanas-hetvenes években kodifikálódott klasszikus hermeneutikai Husserl-kép mára megváltozott, a husserli gondolkodás új lehetőségeket kínál fel, s ebben a perspektívában már úgy látszik, hogy a klasszikus husserli fenomenológia és a gadameri filozófiai hermeneutika között több az összekötő, mint az elválasztó elem. (Vö. 188.) Jani Anna *A vallási tapasztalat mint fenomenológiai tapasztalat. Vallási élet és fenomenológiai módszer kapcsolata a fiatal Heidegger gondolkodásában* című írásában azt a folyamatot tárja fel, amelynek során Heidegger korai freiburgi előadásaiban nyom követhető Heideggernél – éppen a vallási tapasztalatnak fenomenológiai tapasztalatként való elgondolása során, olyan történeti fenoménként, amely abból a történetből érthető meg, aminek a tapasztalatában már mindig is benne vagyunk – a fenomenológia hermeneutikai fenomenológiává válása irányában tett lépések. A következő három tanulmány a heideggeri filozófia alapkérdéseibe merül bele. Krémer Sándor az egzisztenciális analitika és a fundamentális ontológia bonyolult viszonyával kapcsolatos heideggeri megoldásokat vizsgálja a *Lét és időben (Egzisztenciális analitika és fundamentális ontológia viszonya a Lét és időben)*, Schwendtner Tibor az ismétlés és az alapítás viszonyára vonatkozó fejtegetései során (*Ismétlés és alapítás*) azt mutatja ki, hogy a heideggeri felfogás szerint a filozófiában fogalmi alakot öltött alapítástalok a filozófiai gondolkodás *alapításával* és *újraalapításával*, más szóval az eredeti alapítás *ismétlésével* vannak korrelatív kapcsolatban (vö.

241), Csejtei Dezső pedig azt mutatja ki a táj-probléma körültekintő elemzése során (*Fejezetek a táj hermeneutikájából: Simmel és Heidegger*), hogy a Lét a tájon át tűnik fel, a tájon keresztül „tájkzik”, ad hírt önmagáról, s az ember a táj elmélyült szemlélése során hangolódik rá a lét értelmére és merül el abban. (Vö. 261.) Mindhárom szöveg közvetett érveket szolgáltat annak a heideggeri tételnek az alátámasztására, hogy „a jelenvalólét fenomenológiája hermeneutika a szó eredeti értelmében”, vagyis – Csejtei szavaival – „a jelenvalólétet keresztül-kasul átszövi a hermeneutikai jelleg, vele egylényegű”, és bármely dolog, jelenség értelmezése is csak az emberlét értelmezésén keresztül végezhető el. (248.) A sort Ullmann Tamás *Nyelvi teremtés és ikonikus funkció. Ricoeur a metaforáról* című tanulmánya zárja, amelyet a metaforát a metafizika körébe iktató heideggeri állásponttal kritikailag szembehelyezkedő ricoeuri metafora- és nyelvfelfogás szisztematikus és részletező tárgyalásának szentel, kiemelve a ricoeuri hozzáállás lényegét, miszerint a metafora működésén keresztül a nyelv működését érthetjük meg jobban (vö. 265), ugyanis a metafora lényege szerint „esemény”, amely a nyelv és a világ újfajta kapcsolatát teremti meg. (Vö. 280.)

A kötet harmadik tematikus tömbje némileg megtévesztő módon *Határpozíciók – A hermeneutika és a tudományok* címet viseli. Bár az itt jelzett határhelyzetek kétségtelenül a filozófiai hermeneutika és a nyelvelméletek, irodalomtudomány, politikatudomány, szociológia, jogtudomány, vallásantropológia érintkezési felületein képződnek, mégis a felmerülő problémáknak nem annyira a teoretikus vonzatai kerülnek az érdeklődés homlokterébe, hanem a hermeneutikával, mint *gyakorlati filozófiával* kapcsolatba lépő *applikatív* mozzanatai. Lőrincz Csongor terjedelmes és kiválóan dokumentált tanulmányában (*A „belső szó” adomány és tanúság között (Gadamer nyelvelméletének nyomain)*) a belső szó kimondása és a tanúságtétel összefüggéseire összpontosít. Kulcsár-Szabó Zoltán *Szemérmes (ön)megértés: Hans Robert Jauss* című, ugyancsak körültekintően

dokumentált írásában H. R. Jaussnak, a recepcióelmélet híressé vált megalkotójának az elhallgatott SS-múltjához való viszonya tisztázatlanságával, ennek a 70-es években sikerre vitt teóriával való esetleges összefüggéseivel foglalkozik, feltárva azt a módot, hogy miként helyezi el maga Jauss – egy késői *Le Monde*-interjúban – a saját élettörténetét a saját maga által propagált elméleti keretek között. Olay Csaba *Taylor értelmezéselfogása* című tanulmányában Charles Taylornak az értelemtelem emberi viselkedés megragadására irányuló törekvéseit vizsgálja, olyan gondolati motívumokat emelve ki, amelyek párhuzamosíthatóak Gadamer filozófiai hermeneutikájával. Szalai Erzsébet *Szociológia és hermeneutika. A rendszerváltás értelmezései* című dolgozata az 1989-től nyílt formát öltő rendszerváltás ideáltipikus értelmezését nyújtja, összefüggésben a szerző saját régebbi értelmezéseivel, majd a régebbi értelmezéseinek az újraértelmezéseivel. Ignác Lilla tanulmánya (*Hermeneutika és jogtudomány – a Gadamer–Betti-vita nézőpontjából*) a köreinkben ritkábban vizsgált kérdésre tér ki, a hermeneutika és a jogtudomány ambivalensnek mondható kapcsolatára, amelyben közös érintkezési felületet képez a jogi hermeneutika. A szerző kimutatja, hogy a tényleges joggyakorlat megfelel a gadameri gondolatmenetnek: az igazságos döntést nem a törvényből dedukálják, hanem az eset és a norma körkörös, egyre közelítő egymásra vonatkoztatásával alkotják meg. (Vö. 416.) Végül Veres Ildikó *A létteljesség és a nem-igaz kérdéskörei Hamvas Béla gondolkodásában* című dolgozatában a hamvasi értelemben vett létteljesség kérdésköreit vizsgálja a létezés paradoxonának a szakrális metafizika kínálta feloldási, megszüntetési lehetőségfeltételeivel összefüggésben. A kötetet Gáspár Csaba László *Odalépní – szóba állni – szóban állni. Bevezetés a vallás antropológiai fogalmába* című egyéni hangvételű, eredeti elgondolásokat tartalmazó fejtegetése zárja, amelyben a gondolkodás lényegét a világhoz való *gyakorlati* odalépként mutatja fel. Ily módon, míg a vallás a világban

tapasztható történésként észleli a szentet, addig a gondolkodás a világ *létében*, „alap”-jában képes megragadni a szentet. (Vö. 453.)

A bemutatott anyag alapján is jól érzékelhető a *tartalmi-eszmei gazdagság*, amellyel ebben a közös tanulmánykötetben találkozhatunk. Nemcsak a tanulmányok mennyiségi sokasága és szerteágazó tematikai sokfélesége hordozza ezt a gazdagságot, hanem az írásoknak a kutatócsoport munkamódszereire jellemző szakszerű tudományos

megalapozottsága és kidolgozásuk precizitása, ami ez esetben is körültekintő és elmélyült vizsgálódásokat tesz lehetővé. Az így nyert gondolati gazdagság az új elemzési és értelmezési szempontok bevonásával, a gyakorlati filozófiai orientáció sokrétű kibontakoztatásával csak teljesebbé és árnyaltabbá válik, miközben a hermeneutikai kérdések körüli dialógusba való bekapcsolódásra és továbbgondolási kísérletekre ösztönöz.

Veress Károly

A székelység története

Egyed Ákos: A székelyek rövid története a meglepedéstől 1989-ig. Javított, bővített kiadás. Pallas-Akadémia, Csíkszereda 2013. 399 old.

A székelyek rövid története a meglepedéstől 1989-ig első kiadása 2006-ban jelent meg a csíkszeredai Pallas-Akadémia Kiadónál, a mostani kötet annak javított és bővített kiadása (az első kiadás csak 1918-ig tárgyalta a székelyek történetét). Egyed Ákos ma kétségkívül a székely történelem legismertebb és legelismertebb kutatója, aki számára – bár hat évtizede Kolozsváron él – szülőföldje a mai napig nagyon fontos maradt. Kézenfekvő volt tehát, hogy majdnem egy évszázaddal Szádeczky Kardoss Lajosnak, az egykori Ferenc József Tudományegyetem tanárának a maga korában színvonalas székely története után Egyed Ákos teygen kísérletet saját és mások kutatásai alapján a téma újbóli feldolgozására. Az 1989-es változások után a politikai útkereséssel és egyfajta identitásválsággal párhuzamosan megnőtt az érdeklődés a székelyek részéről saját történelmük, hagyományaik iránt. Ezt az igényt kívánta kielégíteni a szerző és a kiadó egy a nagyközönségnek szánt, jó értelemben vett tudománynépszerűsítő kiadvánnyal. A kisebbségi identitás szempontjából fontos könyvről van tehát szó.

Etnológusok figyeltek fel arra, hogy az olyan hagyományok esetében, amelyeknél a szóbeliség

alapvető szerepet játszik, azaz a szóbeli hagyományozás menetében egy ún. „sodródó szakadék” létezik: a közelmúltból bőséges információ áll rendelkezésre, de minél messzebb megyünk vissza a múltba, az annál jobban ritkul, de a még régebbi korok az információk megújult áradatát ontják – ilyen az ősi eredet hagyománya. „A történeti tudat mindössze két terepen munkál: az ősidő és a közelmúlt terepén” – mondta Jan Vansina belga etnológus. Nem véletlenül övezi a legnagyobb érdeklődés éppen ezt a két korszakot: a mi esetünkben a székely eredet kérdését és az elmúlt eseményekben bővelkedő évszázad történetét. Ezt némileg visszautkózi a kötet szerkezete is, hiszen a szerző éppen az utolsó évszázad történetével bővítette ki a kötetet, sőt az 1989 utáni események rövid összefoglalására is vállalkozott.

De egyelőre a kezdeteknél maradván: a székely eredetkérdés nagyon rég vita tárgyát képezi a történetírásban, számtalan elmélet született – ennek ellenére úgy tűnik, a mai napig a székelyek körében a hun eredet örvend a legnagyobb népszerűségnek. A vitás és kényes kérdésben – az volt legalábbis az érzésem – a szerző nehéz szívvel foglal állást. Szádeczkyre hivatkozik, aki szerint „egy nemzet